

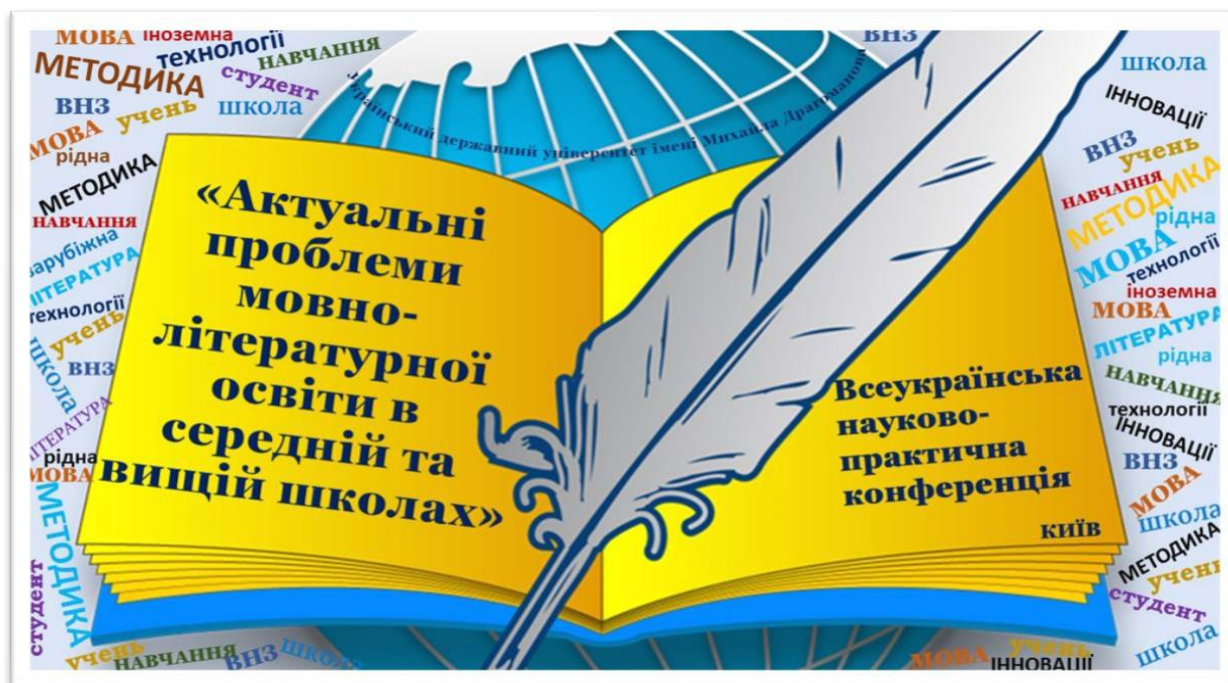
Міністерство освіти і науки України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Факультет іноземної філології
Кафедра методики викладання світової літератури
Кафедра методики викладання іноземних мов
Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Матеріали

IV Всеукраїнської науково-практичної
конференції

«Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах»

27 квітня

Київ – 2023

УДК 37.091.31:81/82(082)

А43

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету іноземної філології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 1 від 28 серпня 2023 р.)

Редакційна колегія: Н. Є. Леміш, д-р філол. наук, проф. (гол. ред.); О. О. Ісаєва, д-р пед. наук, проф., В. В. Ніколаєнко, канд. пед. наук, доц. (заст. гол. ред.); А. Ю. Вітченко, канд. пед. наук, доц., А. О. Мельник, канд. пед. наук, доц. (відп.ред.).

А43   **Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах:** матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 квітня 2023 р.) / Укладачі: А. Ю. Вітченко, А. О. Мельник. – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – 160 с.

Topical Issues of Language and Literature Education in Secondary and Higher Schools: papers of IVth All-Ukrainian scientific and practical conference (April 27, 2023) / Compilers: A. Yu. Vitchenko, A. O. Melnyk. – Kyiv : Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine Publishing House, 2023. – 160 p.

Збірник містить тези доповідей учасників IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах», що висвітлюють сучасні проблеми методики викладання зарубіжної літератури та іноземних мов у закладах вищої й середньої освіти та пропонують шляхи їх вирішення.

Для вчителів закладів загальної середньої освіти, викладачів закладів вищої освіти, студентів педагогічних і філологічних факультетів, науковців.

The collection comprises abstracts of the participants of IVth All-Ukrainian scientific and practical conference "Topical Issues of Language and Literature Education in Secondary and Higher Schools", dealing with both topical issues of foreign literature and languages teaching methods at secondary and higher educational establishments, and ways of their solving.

The collection is intended for teachers of secondary schools, lecturers of higher educational establishments, students of pedagogical and philological faculties, and scholars.

Відповідальність за достовірність викладених у публікаціях фактів, а також за можливі огріхи щодо технічного оформлення цих публікацій несуть їхні автори.

УДК 37.091.31:81/82(082)

© УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023
© Редакційна колегія конференції, 2023

Ісаєва Олена Олександрівна
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри методики викладання світової літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,*

ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА ЯК «ВІКНО МОЖЛИВОСТЕЙ» ДЛЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Сьогодні, коли ми всі уже другий рік живемо у стані постійного стресу, спричиненого повномасштабною війною московитів проти України, нам як педагогам треба думати над тим, як допомогти нашим учням пройти цей шлях від посттравматичного синдрому до посттравматичного зростання.

Але спочатку розберемося, що таке **посттравматичне зростання**.

На сьогодні ми можемо уже сміливо констатувати, що посттравматичне зростання – це психологічний феномен, доведений багатьма дослідженнями, зокрема і в Україні [4,3, 8 та інші].

Як зазначає у своїй монографії «Психологія посттравматичного зростання» доктор психологічних наук, професор Віталій Климчук, *«незважаючи на різні терміни для позначення цього феномену, усі вони містили спільний знаменник – позитивний погляд на людину, яка пережила травму. Позитивний – не у сенсі «рожевих окулярів», а в сенсі фокусу уваги на сильних сторонах, на ресурсах, на здатності психіки адаптуватися, справлятися з негараздами і перетворювати їх на потенціал для змін»* [4, с.29].

Отже, мова йде, насамперед, про **позитивні зміни**, що відбуваються з людиною після важкої життєвої кризи. Зазвичай, цей процес супроводжується не просто поверненням до повноцінного життя особистості, а й вдосконаленням себе у дуже важливих для людини сферах життя. Як зазначає відома українська психологиня, Тетяна Тираненко, науковці засвідчують, що у **30-70% тих, хто пережив травми різного типу, характерні ознаки посттравматичного зростання** [8, с.7].

Як зазначають дослідники, позитивні зміни під час посттравматичного зростання виявляються *«у різних напрямках: зростання цінування життя в цілому, наповнення стосунків смислами, зростання почуття особистої сили, зміна пріоритетів, збагачення духовного життя тощо»* [4, с.29].

Але тут доцільно звернути увагу на зауваження вітчизняного психотерапевта Олега Романчука про те, що посттравматичне зростання не відбувається само по собі: *«Не так: ти страждаєш, тож будеш зростати. Деякі люди, страждаючи, стають, навпаки, більш озлобленими, чи зневіреними. Це – вибір»* [7]. Отже, це копітка робота особистості над собою, насамперед, над своїми думками, емоціями і почуттями.

Особливо важливо в реаліях України те, що, крім посттравматичного зростання окремої особистості, учені звертають увагу на можливості **посттравматичного зростання суспільства**. Водночас, розмірковуючи над можливостями такого колективного зростання, Віталій Климчук, слушно зауважує: *«можливе воно лише за умови опрацювання травматичного досвіду суспільством, проживання історії, прийняття її, пережиття емоційного болю та осмислення здобутого досвіду. Без цього ми приречені жити як Жертви в нескінченних повтореннях циклів Пошуку Рятівника та наступного знецінення і зміцнення вихідної настанови про неможливість виходу та «важку й сумну долю українського народу»* [4, с.115].

Одна із найвідоміших психологинь сучасниці 95- річна Едіт Егер, фахівчиня у лікуванні посттравматичного стресового розладу, людина, що пережила Гологост, яка сама є яскравим прикладом посттравматичного зростання, зазначає, що *«час не лікує, як думає багато хто, людина лікує себе сама, нехай на це і потрібен час. Ми зцілюємось у той момент, коли беремо на себе відповідальність за себе, коли готові ризикнути, щоб вплинути з найсильнішого кошмару»* [2]. Колишня ув'язнена Аушвіцу наголошує на тріаді **«горювання-почуття-зцілення»** і пояснює це так: *«для того, щоб відгорювати, важливо почати відчувати, дати почуттям проявитися. Важливо плакати, кричати, важливо робити це кожного дня, знайти для цього час, не позбавляючи при цьому себе нормального життя, не йдучи з головою в біль. На те, щоб викричатись і виплакати, може піти багато часу, але одного разу ви зрозумієте, що ви висловили ці почуття, і з цього моменту починається шлях до зцілення»* [2].

Чому знання про посттравматичне зростання важливо для освітян? Крім того, що про процеси, які відбуваються з нами і нашими учнями під час війни, ми дізнаємося, емпіричним шляхом, то на сьогодні уже існують і певні соціологічні дослідження. Так, у січні 2023 р. були опубліковані результати соціологічного опитування освітньої фундації GoGlobal **«Освітній фронт. Вплив війни на освітян»** [5], проведене серед українських вчителів, директорів шкіл та їхніх заступників, у рамках проєкту **«Термінова підтримка ЄС для громадянського суспільства»** за фінансової підтримки Європейського Союзу. Усього у дослідженні взяло участь 261 респондент. Опитування проводилося з 25 листопада по 22 грудня 2022 року, тобто це час частих ракетних обстрілів і масового відключення світла по всій Україні. За результатами цього дослідження було виявлено, що близько **54% українських учителів перебувають у стані професійного вигорання, а 75% школярів мають прояви стресу**. Освітняни зазначили, що для школярів характерні помітна тривожність, стурбованість та відсутня мотивація до навчання, апатія та байдужість, а також розгубленість і неухважність. Водночас учителі звернули увагу на те, що серед важливих проявів є й те, що учні швидко подорослішали та стали більш серйозними й відповідальними [5].

У квітні 2023 р. було оприлюднено результати Всеукраїнського соціологічного дослідження «**Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє**» [6], що було проведене на початку лютого 2023 р. благодійним фондом «Клуб добродіїв» за підтримки гуманітарної організації Plan International. Компанія Kantar опитала 600 молодих осіб підлітків віком 13-19 років з різних регіонів України (Київ, Дніпро, Львів, Одеса).

Метою дослідження було дізнатися, які зміна внесла війна у життя і погляди українських підлітків. Загальні результати опитування доволі прогнозовані: війна змінила українську молодь набагато сильніше (87% підлітків), аніж пандемія коронавірусу (13% респондентів) (див. Свідомий вибір). 73 % підлітків зазначили, що їх найбільше хвилює війна, вона спричиняє тривожність і страх за майбутнє [6]. 38% молоді у зв'язку з війною відчуває страх за життя та здоров'я – своє та близьких. Багато з них заявляють про хвилювання через невизначеність майбутнього, вибухи, сирени, тривоги, обмеження через комендантську годину, переїзд в інші країни та міста, перебої з електроенергією, відсутність можливості мати стабільний зв'язок (звернімо увагу, що дослідження проводилося на початку лютого 2022 року) – усі ці фактори вказували підлітки під час опитування.

Що ж стосується навчання, то для нас як педагогів є теж важливі результати. Так, крім війни, 23 % респондентів (майже чверть) заявили, що їх ще найбільше хвилює навчання. Вони засвідчили, що хочуть ходити до навчального закладу, бачитися з однолітками і викладачами [6].

Які ж зміни мають відбутися у шкільній освіті, зокрема і літературній, щоб пройти шлях від посттравматичного синдрому, який переживають зараз учні, до посттравматичного зростання? Чи можемо ми як педагоги впливати на цей процес?

Вважаю, що і можемо, і навіть маємо це робити. Цілком погоджуюся з думкою вітчизняної психотерапевтки Ольги Федорець, яка співпрацює з благодійним фондом "Голоси дітей": *«Ця війна буде досвідом дитини і точно залишить шрами у кожного. Але дорослі можуть вплинути на те, якими будуть ці шрами – великими і болючими, які болітимуть усе життя, чи тонкими нагадуваннями про складні часи, з якими ми впоралися»* [1].

Як залишатися емоційно здоровим, навіть переживаючи важкі випробування – ось про що має бути сьогодні літературна освіта. Ми має звернути увагу на особливу місію шкільних уроків літератури у такий складний історичний час нашої країни. Впевнена, що нам сьогодні на уроках літератури, української, і зарубіжної, треба, насамперед, вчити нашого учня, як всупереч усьому БУТИ ЩАСЛИВИМ, ЖИТИ попри всі спроби забрати у нас життя.

Під час шкільного вивчення літератури ми звертаємо увагу наших учнів на дуже важливі аспекти, але ж давайте замислимося, а коли ми вчимо нашого учня-читача бути

щасливим? І, взагалі, чи можна навчити бути щасливим? Мабуть, що ні, але дати опору, своєрідну точку зростання – вочевидь, необхідно. А значить, що нам треба думати про певне зміщення акцентів під час вивчення літератури в школі.

Як вчитися розуміти себе, уміти радіти кожному дню, помічати те, що навколо, бути успішним, розвиватися і самовдосконалюватися, вчитися не боятися, протистояти власним страхам тощо – от що, на мій погляд, має, насамперед, знайти своє місце на уроках літератури.

У шкільних програмах презентовані твори, що надають можливість для вираження таких важливих для життя аспектів. І мова йде не про спосіб обминання проблем, а можливість спробувати прожити їх інакше. Наприклад:

- *проаналізувати*, що стоїть за закликком ліричної героїні нашої Лесі Українки: «Я буду крізь сльози сміятись,/Серед лиха співати пісні,/Без надії таки сподіватись,/ Буду жити! Геть думи сумні!» («Contra spem spero!») або за переконанням «Я не боюсь!» Кораліни – головної героїні однойменної повісті британця Ніла Геймана;

- *замислитися*, чому важливо ніколи не здаватися, читаючи пригодницьку повість Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі» чи роман канадської письменниці Л.Мод Монтгомері «Енн із Зелених Дахів»;

- *поміркувати*, що допомагає вистояти у складних ситуаціях на прикладі героїв роману Володимира Рутківського «Джури козака Швайки» і повісті американської письменниці Елеонор Портер «Поліанна»;

- *дізнатися*, чому важливо навчитися доводити свої справи до кінця, у чому небезпека країни Недоладії (Галина Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії») або для чого Маленький принц учить нас «бачити серцем», навіщо «вода буває потрібна і серцю» (А.де Сент-Екзюпері «Маленький принц»);

- *дослідити*, як Клим Джура – головний герой повісті Лесі Вороніної «Таємне Товариство боягузів, або засіб від переляку № 9» проходить шлях від боягуза до справжнього супергероя, рятівника світу, що допомагає Пеппі нічого не боятися (А. Ліндгрєн «Пеппі Довгапанхоха») тощо.

Тобто на уроках літератури у нас є можливість за допомогою роботи над подіями твору, образами літературних персонажів провести умовну **інвентурізацію своїх проблем, своєї травми**, проговорити цю історію і, так би мовити, переписати її, продумавши, що треба зробити, що доцільно змінити, щоб подолати це і стати сильнішим/сильнішою.

І хоча у сучасних програмах і з української, і зарубіжної літератур достатньо творів, що дають нам можливість вчити учнів проговорювати проблеми, а не замовчувати їх, все одно, вочевидь, сьогодні, якщо ми хочемо, щоб шкільне вивчення літератури стало точкою

зростання, треба ставити питання про **необхідність корекції шкільних навчальних програм**. Відомо, що у програмах із зарубіжної літератури минулого року прибрали твори російської класики. Водночас, треба подивитися на всі шкільні програмні твори і з погляду того, які варто ввести, а які, навпаки, можливо, доцільно вилучити, зважаючи на існуючі тригери для учнів, що пережили/переживають посттравматичний синдром. Таких змін, я думаю, не треба боятися, оскільки сьогодні це потреба часу, на жаль, травму свідка війни мають всі українці без виключення, і це серйозний виклик, як зберегти психічне здоров'я суспільства. Доцільно також передивитися анотації у програмах до запропонованих творів, увиразнивши, насамперед, **гедоністичний пафос літературних текстів**.

Взагалі, на шляху до посттравматичного зростання під час вивчення літератури нам треба максимально звертати **увагу на емоційний стан школярів**, активізувати завдання на виявлення їх саморефлексії, самоаналізу емоцій і почуттів. Наприклад, такі завдання на кшталт як *«Поміркуйте, що ви відкрили в собі, читаючи цей твір, що в ньому про вас. Якщо ви готові, поділіться своїми думками і почуттями»* мають стати пріоритетними на уроках літератури.

Долати страхи і пережиті травми школярів допоможуть також **спеціальні творчі завдання**. У такий спосіб емоційна творчість стане профілактикою пригніченого стану учнів. Наприклад, написання щоденнику емоцій або малювання галереї емоцій за прочитаним, коли учні мають зафіксувати власні емоції і поміркувати, що їх спровокувало; гра «Рожеві окуляри», коли школярам пропонується змінити стресову ситуацію, що сталося з героями твору так, щоб вийшов позитивний результат; укладання умовної або навіть фізичної (матеріальної) «схриньки щастя», коли на основі прочитаних творів і власних саморефлексій над ними пропонується створити таку схриньку, в яку буде збиратися все, що асоціюється в учня зі щастям (це можуть бути як матеріальні предмети, так і просто асоціації, що пов'язані зі щастям) тощо.

Отже, сьогодні шкільна літературна освіта може стати справжнім «вікном можливостей» для посттравматичного зростання нашого суспільства, головне тільки в це **ПОВІРИТИ і ДІЯТИ!**

Список використаних джерел

1. Андрейців І., Кравченко В. Наукою по болю: Як війна вплинула на здатність дітей вчитися і наскільки це велика шкода для майбутнього. URL: <https://life.liga.net/poyasnennya/article/kak-voyna-povliyala-na-sposobnost-detey-uchitsya-i-naskolko-eto-velik-vred-dlya-buduschego> (дата звернення: 26.04.2023)
2. Духніч О. Як почати жити під час війни. *Зірка світової психології Едіт Егер відповідає на найболючіші для українців питання. Інтерв'ю НВ* URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/psihologinya-edit-yeva-eger-pro-travmatizaciyu-pid-chas-viyni-interv-yu-nv-novini-ukrajini-50244679.html> дата звернення: 26.04.2023)

3. Зубовський Д. С. Особистісне зростання учасників АТО у посттравматичний період: Дис. ... канд. псих. Київ, 2019. 283 с.
4. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання. Кропивницький, 2020. 125 с.
5. Освітній фронт. Вплив війни на освітян: *Результати дослідження освітньої фундації GoGlobal* (25.11-22.12.2022 р.) URL: https://globaloffice.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/PREZENTATSIA_VPLIV-VIJNI-NA-OSVITYAN.pdf (дата звернення: 26.04.2023)
6. Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє. *Всеукраїнське соціологічне дослідження*. URL: <https://dobrodiy.club/wp-content/uploads/2023/03/doslidzhennya-pidlitky-ta-yihnye-zhyttya-pid-chas-vijny-nastroi-czinnosti-majbutnye.pdf> (дата звернення: 26.04.2023)
7. Романчук О. З цієї війни ми вийдемо кращими. Ми будемо іншою нацією. URL: <https://zahid.espreso.tv/z-tsiei-viyni-mi-viydemo-krashchimi-mi-budemo-inshoyu-natsieyu-psikhoterapevt> (дата звернення: 26.04.2023)
8. Титаренко Т.М. Життя як будівельний майданчик: особисті наслідки посттравматичного досвіду. *Психологічна допомога особистості в складних обставинах життєдіяльності: Збірник тез доповідей всеукр. наук.-практ. сем.* (Чернівці, 18 тр. 2018). Чернівці, 2018. С.6-9.

Карлюка Софія Олександрівна
здобувачка освітньої програми
«Середня освіта (українська мова і література)»
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Херсонського державного університету

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЇ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій не стоїть на місці. З кожним днем з'являються нові пристрої, системи, техніка. Дослідниця Л. Бондаренко стверджує, що «стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє швидкій появі нових інструментів на допомогу вчителю» [1, с. 83]. Т. Яценко зазначає, що методична результативність уроку української літератури із застосуванням засобів ІКТ залежить від оптимального використання ефективних методів, прийомів, форм і засобів організації навчальної діяльності. У сучасному шкільному літературному навчанні активно практикуються мультимедійні лекції, мультимедійні презентації, слайд-шоу, віртуальні екскурсії, веб-квести (рольові комп'ютерні ігри), інтернет-конференції (вебінари), інтернет-дискусії, кейс-метод, комп'ютерна діагностика знань (мультимедійні літературні диктанти, тестування, плікери, фанфіки тощо), створюються мультимедійні проєкти, електронні портфоліо, рекламні ролики, мікрофільми, мультфільми, відеоролики за мотивами художніх творів (буктрейлери), використовуються відео- та аудіоматеріали (відеокліпи, аудіокниги), телевізійні програми, електронні підручники, посібники, енциклопедії тощо [2]. Використання ІКТ важливе не тільки тому, що яскраве подання інформації цікавить учнів, а й тому, що ІКТ